

i conflictivitat social en un nucli rabassaire: els Hostalets de Pierola al primer terç del segle XX¹

Jordi Planas i Francesc Valls-Junyent

Centre d'Estudis «Antoni de Capmany»
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

El terme de Pierola, amb els Hostalets com a nucli principal, constitueix un bon observatori per examinar el dinamisme associatiu i la conflictivitat social que va viure el camp català durant el primer terç del segle XX i de manera molt especial aquelles àrees d'especialització vitivinícola. La pràctica totalitat del seu miler d'habitants es dedicaven al cultiu de la terra i la vinya era el conreu absolutament predominant. L'expansió experimentada per la superfície dedicada a vinya havia estat l'autèntic motor del creixement d'aquest poble i, especialment, del seu nucli de població principal (els Hostalets) al llarg del segle XVIII i XIX.²

Atesa aquesta profunda vocació vitivinícola del municipi, l'arribada a Catalunya de la plaga de la fil·loxera forçosament havia de representar en aquestes terres un autèntic daltabaix i va conduir a una situació del tot dramàtica a moltes famílies que veien com s'anaven morint les

1. El treball de recerca que ha donat lloc a l'elaboració d'aquest article ha comptat amb fons del Ministerio de Educación y Ciencia a través dels projectes SEJ2006-15108-C02-01/GEOG, SEJ2005-02498/ECON i SEJ2005-02869/ECON. Volem fer constar el nostre agraïment per l'ajuda de diversa mena rebuda de Montserrat Gascón, Esther Sanahuja, Jordi Parcerisas, Jaume Feixas, Eugeni Jané, Miquel Pujol i Jordi Calpe.

2. Térmens i Valls (1991), p. 136-137.

vinyes, les quals constituïen la seva principal font d'ingressos. La majoria de les vinyes que la fil·loxera havia mort, les havien plantat petits pagesos rabassaires, és a dir, conreadors sense o amb molt poca terra pròpia, que havien de recórrer a una concessió de terra a rabassa morta, feta per algun dels propietaris importants de la zona. Amb la mort del ceps aquests contractes es podien donar per extingits i els propietaris recuperaven el dret a la plena propietat de la terra. Com ha estat posat de manifest en diversos estudis sobre aquest tema, la fil·loxera va comportar un important deteriorament de les condicions contractuals d'accés a la terra per a aquelles famílies pageses de poblacions vitícoles com ara els Hostalets de Pierola.³

Durant la primera dècada del segle XX, el poble dels Hostalets —especialment aquells sectors de la població amb una precarietat de mitjans econòmics major— va travessar per uns moments certament difícils. Alhora que s'estava procedint a la replantada de les vinyes, les condicions de mercat del vi empitjoraven per moments i comportaren l'enfonsament dels preus fins a nivells molt baixos. Aquestes crisis eren conseqüència de la saturació del mercat mundial derivada de la progressiva recuperació de la producció en els principals països vitícoles, un cop superats els efectes devastadors de la fil·loxera.⁴ Al principi de 1906, en un plenari de l'Ajuntament es tractà «la triste situación y estado precario en que se encuentra la agricultura con respecto a los vinos» i les autoritats començaren a moure's per mirar de trobar maneres de pal·liar-la.⁵

La situació es va complicar encara més a partir de la segona dècada del segle, perquè, arran d'una climatologia poc favorable, la proliferació de la plaga del mildiu va comportar la pèrdua quasi total de les collites de diversos anys. Al juny de 1915, després d'una primavera especialment humida i plujosa, els efectes destructius del fong s'havien deixat sentir amb tanta intensitat que ja es veia a venir que no es colliria pràcticament res. Davant de l'evidència, l'alcalde informà l'Ajuntament en ple que «se había escrito al Sr. Gobernador, Diputado a Cortes provinciales y demás entidades exponiéndoles la grave situación de esta comarca por la pér-

3. Vegeu els treballs clàssics de Giralt (1965) i Balcells (1968). Sobre l'evolució de la fil·loxera i les seves conseqüències a Catalunya, vegeu: Iglésies (1968); sobre el seu impacte en les terres de l'Anoia vegeu: Gutiérrez Poch (1985).

4. Pujol Andreu (1984).

5. Arxiu Municipal dels Hostalets de Pierola (AMHP), Llibre d'actes núm. 4, 8-IV-1906, p. 2-3.

dida total de la cosecha reclamando un auxilio por la calamidad del milidui o cuando menos que se condonara un año de contribución en todo el término».⁶

Fou en aquest context de dificultats que els pagesos viticultors —i, de manera molt especial, els de recursos econòmics més migrats— van creure que era imprescindible unir esforços i treballar de manera coordinada per fer front a un context general que els era especialment advers. Va ser aleshores quan prengué un dinamisme inusitat el moviment associatiu agrari, que esdevingué un dels fenòmens més destacables d'aquests primers anys del segle XX, sobretot en aquelles àrees de forta orientació vitícola, com és el cas del municipi de Pierola. Ara bé, l'associacionisme agrari formava part d'un moviment de molt més abast.

En conjunt el moviment associatiu d'àmbit local tenia tres vessants que cal diferenciar, als efectes de l'anàlisi històrica, tot i que en la realitat es trobaven estretament interrelacionats. En primer lloc, un vessant clarament econòmic, derivat de la constitució d'organitzacions de tipus cooperatiu. I és que, en un moment d'extremes dificultats, el cooperativisme es veia com un instrument imprescindible per aconseguir l'equilibri econòmic de les petites explotacions agràries. Durant el primer terç del segle, en gairebé totes les localitats de l'àmbit rural es va crear alguna associació cooperativa i, en molts casos, més d'una. En petites localitats, com és el cas del municipi de Pierola, aquest dualisme s'explica per les divergències socials i polítiques dels grups socials implicats en aquestes organitzacions.

Un segon vessant de l'associacionisme d'àmbit local era el mutualisme. La inexistència de formes de protecció social com són les vinculades al modern estat del benestar, forçava els habitants dels petits nuclis rurals a desenvolupar formes d'ajuda mútua, absolutament imprescindibles per fer front a situacions adverses derivades de malalties o d'incapacitat laboral per part d'algun dels seus membres. Aquest fet donà lloc a la creació de les organitzacions conegudes com a «germandats».

Finalment, el tercer vessant del moviment associatiu tenia a veure amb la creació d'entitats i organitzacions que complien funcions relacionades amb la sociabilitat local. Es tracta d'associacions de tipus lúdic, recreatiu o festiu, però també a la vegada cultural i, cada cop més, amb un component polític remarcable.

6. AMHP, Llibre d'Actes núm. 11, 27-VI-1915, p. 14.

Òbviament aquest entramat associatiu no podia funcionar al marge de la dinàmica que seguia la societat de la qual sorgia. En un període tan mogut socialment i políticament com va ser el primer terç del segle XX, aquestes associacions van acabar desenvolupant un paper protagonista en la forta conflictivitat que es visqué tant a nivell local com general. A través d'elles la fractura i la confrontació social van adquirir un caràcter institucional, en la mesura en què els enfrontaments desembocaren en la creació d'associacions i organitzacions paral·leles de caràcter polític contraposat i que entraven en oberta competència.

La divisió i la duplicitat d'associacions limitaven les seves possibilitats d'acció, fins al punt de dificultar la consolidació de les entitats que desenvolupaven activitats de tipus econòmic i cooperatiu. Sovint aquestes associacions es fundaven amb pocs socis i tenien molts problemes per finançar l'activitat cooperativa, que es reduïa al subministrament d'adobs, sofres i sulfats (atesa la importància del conreu de la vinya) i altres *inputs* agrícoles. Tot i així, hi va haver realitzacions notables. Algunes associacions van anar millorant la seva organització i van aconseguir dotar-se d'instal·lacions adients per desenvolupar l'acció cooperativa i també per convertir-se en espais de sociabilitat fonamentals per a la comunitat rural.

Un exemple del que diem, el trobem justament en la Cooperativa Agrícola dels Hostalets de Pierola, que es fundà l'any 1915 i que va tenir un paper molt destacat en la vida econòmica, social i també política de la localitat. La seva constitució i les diverses iniciatives que se'n derivaren van donar lloc a una rèplica per part del sector local que n'havia quedat al marge. La competència i la confrontació en l'àmbit associatiu va marcar extraordinàriament el que va passar després de la proclamació de la Segona República i durant la Guerra Civil.

En les planes que vénen a continuació analitzarem la vida associativa hostaletenca durant el primer terç del segle XX. La història local ens permet analitzar amb molta precisió tot un seguit de fenòmens que des d'una perspectiva més general passen desapercebuts. En el cas del municipi de l'Anoia penedesenca de Pierola la dinàmica associativa que ens proposem explicar pot ser força il·lustrativa de la divisió social que es produí en les principals àrees vitícoles catalanes entre la plaga de la fil·loxera i la Guerra Civil, i de com la vida associativa canalitzà les tensions i els enfrontaments derivats d'aquella divisió.

LA COOPERATIVA AGRÍCOLA DELS HOSTALETES DE PIEROLA

La Cooperativa Agrícola va ser la primera associació amb una certa entitat que es fundà als Hostalets de Pierola, però no nasqué del no-res. El 1915 la localitat ja tenia una tradició associativa que cal prendre en consideració a l'hora d'explicar el sorgiment d'aquesta nova institució.

Al final del segle XIX (1884) s'havia creat una societat de socors mutu, la Germandat de Sant Sebastià Màrtir, que va tenir continuïtat fins als anys vuitanta del segle XX. L'any 1920 es creà una altra societat de beneficència, coneguda com a Societat de Socors Mutus de Sant Isidre, que va continuar funcionant fins a l'any 1939, quan per la intervenció de l'alcalde de la població va ser fusionada amb l'esmentada Germandat de Sant Sebastià. Tot i que els socis eren agricultors i que entre els serveis que aquestes mútues oferien hi havia la prestació de treball en cas de malaltia, no s'han de considerar cooperatives agràries, és a dir associacions en què l'activitat cooperativa responia específicament al funcionament de l'activitat agrària. La prova d'això és que els fundadors de la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre foren, en bona part, els mateixos dirigents de la Cooperativa Agrícola, organització amb la qual sempre va mantenir una relació molt estreta.

Entre els precedents de la Cooperativa Agrícola dins l'associacionisme agrari local trobem també dues associacions merament conjunturals creades per tal d'afrontar el moment crític que el municipi travessà al final del segle XIX amb motiu de la fil·loxera. La primera es constituí el 1888 i era una «Societat mutua de defensa contra la filoxera y nova contracta entre lo propietari Magí Pascual y los parcers [...] de la propietat de Casa Gras de Dal (Terme Municipal de Pierola)».⁷ Tenia com a objectius reparar-se els costos de la lluita contra la plaga i la replantació de la vinya, i fixar també unes noves condicions de partició de fruits. L'altra entitat es constituí l'any 1889 i era una junta local de l'Associació de contribuents viticultors del partit judicial d'Igualada. Es tracta, amb tota probabilitat, d'una associació creada per afrontar les conseqüències en relació amb la fiscalitat de les terres afectades per la plaga. Una Llei aprovada el 18 de juny de 1885 establia l'exempció d'impostos per a les vinyes fil·loxerades i replantades amb ceps americans; però l'aplicació d'aquestes exempcions topava amb traves administratives que dificultaven les rebaixes contributives. Aquest fet originà diverses protestes i l'organització dels propietaris i

7. Arxiu Patrimonial de can Pascual, *Societat mutua de defensa contra la filoxera*.

viticultors preocupats per facilitar la tramitació dels expedients.⁸ Sembla que la vida d'aquesta associació fou efímera, perquè va ser donada de baixa del registre d'associacions del Govern Civil de Barcelona el 1892.⁹ En el cas de Pierola, en el llibre d'actes de la junta només consta la constitució de la junta local i la reunió celebrada un any més tard, en què foren reelegides les mateixes persones.¹⁰

Durant els darrers anys del segle XIX i els primers del segle XX, als Hostalets també proliferaren associacions de caire recreatiu i cultural, però amb una certa deriva política. Tenim, per exemple, la Unió Hostaletenca, creada el 1896 i que va tenir continuïtat fins al 1914, en què fou clausurada per ordre del Governador Civil.¹¹ El mateix any la succeí la Unió Sempre Viva Hostaletenca, que va funcionar fins al 1918, quan es reconstituí sota la denominació d'Unió Regionalista Hostaletenca, aquesta entitat ja amb objectius declaradament polítics. L'any 1902 s'hi fundà una altra societat, denominada La Constància Pierolensa.¹² Poca cosa hem pogut saber-ne, però la participació que van tenir-hi diverses persones que després van estar vinculades a la Cooperativa Agrícola i a la societat recreativa corresponent, el Foment Recreatiu, fa pensar que es tracta d'un dels precedents més directes de la Cooperativa i encara més del propi Foment Recreatiu.¹³

8. Vegeu: Iglésies (1968), p. 221-231.

9. Arxiu General de la Delegació del Govern a Catalunya (AGDGC), Fons Associacions, registre 1.017.

10. AMHP, Fons Pere-Lluc, Llibreta de l'Asociación de Contribuyentes Viticultores del Partido de Igualada: acta del 19-I-1890.

11. La clausura fou conseqüència de la denúncia d'un veí d'Hostalets: el ferrer Jaume Flo Parcerisas, segons el qual «la conducta que viene observando [la Unió Hostaletenca] sólo sirve para fomentar odios y pasiones entre los vecinos de esta población, llegando á constituir, en ciertos y determinados casos, un verdadero peligro para el órden público», motiu pel qual demanava «el inmediato cierre de la referida entidad» i aconsellava que «para su ejecución y cumplimiento se dirija la oportuna órden al alcalde Constitucional del pueblo de Pierola y que además se dirija otra comunicación al Comandante Jefe del puesto de la Guardia Civil de Masquefa, haciéndole saber el Decreto de V.E., ordenándole que sin pérdida de tiempo se constituya en Pierola para exigir del Alcalde el exacto y puntual cumplimiento de lo ordenado por la superior autoridad de V.E.», cosa que es va portar a terme de manera immediata (AGDGC, Fons Associacions, exp. 8.042).

12. Solà Gussinyer (1993), p. 448.

13. Entre aquestes persones hi havia Joan Sampere Isart, Joan Sampere Mabras, Joan Isart Poch i Josep Isart Poch. Aquest darrer va jugar un paper absolutament central en la història de la Cooperativa: fou la persona que més vegades va tenir algun dels càrrecs directius. Fons Documental de Francesc Valls (FDFV), Llibre de comptes i llistats de socis de La Constància Pierolense, 1902, i AGDGC, Fons Associacions, reg. 8.330.

Els inicis de la Cooperativa Agrícola de Pierola foren modestos. Tal com consta en els seu primer Reglament, s'ubicà a l'entrada d'una casa particular, al carrer Major número 26 dels Hostalets.¹⁴ Era la casa coneguda amb el sobrenom de cal Jan. En aquest indret s'habilità una sala com a botiga que obria només els vespres. S'hi despatxaven adobs, sulfats, sofres i també queviures. Les compres s'havien de pagar al comptat, si bé es feia una excepció en casos de necessitat si la Junta ho trobava convenient. En un altre local hi havia un bar i el lloc de reunió dels cooperativistes.¹⁵

Segons la memòria popular, l'objectiu principal dels fundadors (divuit caps de família) «era millorar el preu de la carn de porc que ells mateixos produïen, perquè els comerciants la pagaven a un preu molt baix; aquests després l'elaboraven i la venien molt cara àdhuc als mateixos productors de carn. [...] L'any 1920 la cooperativa tenia ja seixanta socis, i no sols s'ocupava de matar porcs, sinó a més de subministrar tots aquells articles de consum per a la casa i per al camp: menjar, adobs, sulfat, sofre...».¹⁶

Els iniciadors de la cooperativa eren, en efecte, membres de la petita pagesia local. La comissió organitzadora, que signà el primer reglament i que es constituí com a primera junta directiva el 28 de gener de 1915, estava formada per Joan Pujol Vidal (president), Josep Isart Poch (vicepresident), Àngel Esteve Pons (tresorer), Joan Esteve Llorenç (cobrador), Jaume Valls Sagristà (secretari), Josep Escala Ventura (vice-secretari), Vicenç Térmens Petit, Josep Valls Pujol, Jaume Escala i Miquel Flo Torres (vocals).¹⁷ Tot i això, és probable que en aquests primers moments s'afegissin a la iniciativa persones de procedència social i polí-

14. Reglamento de la Cooperativa Agrícola de Pierola (17-I-1915). AGDGC, Fons Associacions, expedient 8.330.

15. Pujol González (2002), p. 54-55.

16. C[astaño], J[osep]: «La Cooperativa Agrícola dels Hostalets de Pierola», *Avui*, 7-II-1979. En les seves memòries, Josep Montserrat també recull aquests orígens, quan fa notar que es tractava d'una ramaderia modesta «per tal de complementar els no gaire sucosos ingressos provinents de l'agricultura [...] de seguida, a més de tot el que feia referència al porc, també s'hi comercialitzà un bon assortiment de queviures i productes per a l'agricultura de la zona». Montserrat (2006), p. 127-128.

17. La meitat dels integrants d'aquesta primera junta els trobarem l'any 1932 en la fundació del Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires de Pierola. I la majoria dels membres de les juntes directives dels anys següents també formaren part del Sindicat Rabassaire.

tica força diversa, fins i tot alguns propietaris, com ara el jove Joan Rovira Brugués, amo de can Rovira de l'Estela,¹⁸ Aureli Roviralta Puigventós, propietari de can Santjoan.

El cas de Roviralta és força singular. El seu pare, Josep Roviralta Figueras, era un nouvingut a la localitat. Havia viscut bona part de la seva vida a l'Argentina, dedicat a la importació de vins i olis catalans. En començar la darrera dècada del segle XIX va comprar a Pierola la finca de can Santjoan, amb més 80 hectàrees de vinya, cereals i oliveres, a més de diverses peces de terra situades tant al terme de Pierola com al de Piera.¹⁹ Les terres de can Santjoan es trobaven en la pràctica totalitat cedides sota contracte de rabassa morta a diversos pagesos. En el moment d'adquirir la finca, aquestes vinyes ja devien estar afectades per la fil·loxera i, des del mateix moment de la seva arribada als Hostalets, Roviralta va emprendre una activa campanya judicial contra els rabassaires que les explotaven.²⁰

Tot i les seves llargues estades a Buenos Aires, Josep Roviralta es va anar implicant en la vida social i política local, actuació que mai no fou ben acceptada per l'elit dirigent del poble, que no s'estava de titllar de caciquista el seu comportament. Aquest antagonisme va arribar a un punt dramàtic el 1904, quan després d'una discussió al carrer, Roviralta va portar al jutjat tres destacats patricis hostaletencs: Joan Parcerisas Càlix, Josep Parcerisas Càlix i Josep Cucurella Tubella. Si bé el jutjat de Pau municipal i el de Primera Instància no van donar la raó a Roviralta, l'Audiència Provincial va acceptar un recurs, que va comportar l'empresonament durant quatre mesos dels tres homes esmentats. Aquest empresonament va commocionar el poble dels Hostalets fins al punt que l'Ajuntament (Joan Parcerisas n'era el secretari), que es va posar del costat dels condemnats, va decidir suspendre la Festa Major fins al dia de l'alliberament dels empresonats.²¹

Josep Roviralta va morir el 1913 a Buenos Aires. El seu fill Aureli va liquidar els negocis americans del seu pare i va concentrar la seva activitat en la gestió de can Santjoan (on el seu pare havia fet construir uns

18. En el moment de fundar-se la cooperativa, comptava uns 18 anys d'edat i sabem que el 1919 n'era soci, ja que assistí com a tal a una tumultuosa reunió on protagonitzà un incident que va acabar als jutjats. AMHP, Jutjat de Pau, Actes de conciliació, reg. 305.

19. Archivo del Ministerio de Agricultura, IRYDA: *Inventario de Fincas Expropiables*, vol. 28.

20. AMHP, Apèndixs a l'amillament 1893-1957, reg. 56.

21. AMHP, Jutjat de Pau, Judicis de Faltes, reg. 302. *La Vanguardia*, 6-XI-1906.

grans cellers amb l'objectiu de dedicar-se a la producció de vi ranci). Igual que el seu pare, Aureli Roviralta va formar part de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre,²² la principal organització dels propietaris rurals catalans, i durant els anys trenta va entrar en conflicte amb els pagesos que treballaven les seves terres, entre els quals hi havia alguns dirigents de la Cooperativa, com veurem més endavant. Però fins a la proclamació de la República va participar activament en la Cooperativa, en la qual va arribar a ocupar el càrrec de president (1926) i, després, el de tresorer (1928-1931). Uns quants anys abans, quan la Cooperativa va decidir emprendre la construcció d'un local propi amb bar i sala d'espectacles, a més del forn de pa i magatzem cooperatiu, Aureli Roviralta va cedir un terreny de 1.471 m² de la seva propietat en condicions avantatjoses.²³ Aquesta col·laboració amb l'entitat que agrupava la petita pagesia de la localitat, s'explica segurament per aquest caràcter de família nouvinguda i pels enfrontaments amb l'elit dirigent local, que no va acabar d'acceptar-lo en el seu entorn.

En el moment de la constitució, el 1915, la Cooperativa Agrícola de Pierola ja feia constar en l'article 4 del seu primer reglament que un dels objectius prioritaris era «procurar, cuando el fondo social lo permita, proporcionarse local propio para la venta de los mismos [“toda clase de artículos que puedan ser consumidos por sus cooperadores”] y para lo que crea útil la Sociedad».²⁴ No va ser, però, fins al 1919 quan aquella intenció va començar a concretar-se. En una reunió general extraordinària celebrada el 19 d'octubre del 1919, el president Miquel Valls «manifiesta habersele presentado por la Junta á instancia de algunos socios un proyecto de reforma de los Estatutos existentes, por creerlos insuficientes»; després de fer la lectura dels nous estatuts i de debatre'ls, foren aprovats per unanimitat i presentats al Govern Civil el 25 de novembre de 1919.

Els nous estatuts preveïen la construcció d'un local «que reúna las condiciones necesarias para el buen desarrollo y comodidades de la mis-

22. El seu pare fou soci des del 1907 i, immediatament després de la seva mort, Aureli Roviralta va inscriure's com a soci inicialment com a resident a Barcelona i des del 1919 com a resident a Pierola (Anuaris del IACSI).

23. Roviralta va fer un cessió emfitèutica del terreny l'1 de maig de 1921 davant del notari Ràfols de Piera, de manera que la Cooperativa es comprometia a pagar-li un cens anual de 100 pessetes, segons consta en la concessió d'un crèdit per part del Banco Hipotecario de España a la Cooperativa Agrícola de Pierola el 23-XII-1925 (FDFV, Papers Cooperativa, Crèdit Hipotecari subscrit per la Cooperativa, 1925).

24. AGDGC, Fons Associacions, exp. 8.330.

ma [“marcha de la Sociedad”] y que al mismo tiempo que pueda ser propiedad de la Sociedad según su proyecto y modo de edificación» (art. 3). També s'estipulava el finançament de la construcció mitjançant una emissió d'accions. Al mateix temps, establia tres categories de socis: els protectors, que feien un donatiu a l'entitat per un import mínim de 50 ptes.; els propietaris fundadors, que eren titulars d'algunes accions, i finalment els cooperadors, que simplement pagaven la quota mensual (0,25 ptes.). Només els socis propietaris fundadors tenien veu i vot a les juntes generals, eren elegibles per formar part de la junta directiva o de comissions permanents de la societat (art. 16 i art. 24); a més la força en les votacions era proporcional al nombre de títols en possessió (art. 29 i art. 32). En el cas de repartir beneficis, els socis propietaris fundadors també eren els únics que en podien rebre (art. 60). L'article 55 establia que «esta Sociedad, que tiene su domicilio á la calle Mayor nº 26, pasará cuando el nuevo edificio lo permita á la calle San Antonio».²⁵

La construcció del local no sols havia de millorar les condicions dels serveis cooperatius, sinó també la sociabilitat dels pagesos que hi estaven associats: en el projecte hi havia fins i tot una sala de teatre. Sembla, però, que la idea va tenir inicialment l'oposició d'alguns cooperativistes «que argumentaven que si el projecte es realitzava faria inviable el pretès apoliticisme de què es vanava tenir l'entitat».²⁶ Potser va ser per vèncer l'oposició d'aquest sector que en els estatuts de 1919 es va decidir fer constar explícitament en l'article segon que «queda totalmente excluida la política en los departamentos cooperativos, no cabiendo hablar en ningún concepto político ni religioso».²⁷

Pocs dies després de la presentació dels nous estatuts al Govern Civil de la província ja havien començat la construcció del nou local, la qual cosa dóna idea de l'entusiasme que els cooperativistes posaren en el projecte, i cap a l'estiu del 1921 el local ja devia estar pràcticament acabat. Però l'esforç econòmic realitzat per tal de dotar-se d'edifici propi va acabar conduint l'entitat a una situació financera delicada. El 23 de de-

25 *Estatutos de la Cooperativa Agrícola de Hostalets de Pierola*. Igualada, Imp. Vda. de M. Abadal, 1920, p. 13. Atenent el canvi del nomenclàtor de carrers de la població que es va produir després de la proclamació de la República, en els estatuts de l'any 1934 el domicili social es fixà al carrer Francesc Macià, núm. 2 (art. 5). AGDGC, Fons Associacions, exp. 8.330.

26. Montserrat (2006), p. 128.

27. *Estatutos de la Cooperativa Agrícola de Hostalets de Pierola*. Igualada, Imp. Vda. de M. Abadal, 1920, p. 5.

sembre de 1925 es va haver de recórrer a la subscripció d'un crèdit hipotecari al Banco Hipotecario de España per valor de 17.500 ptes.²⁸ D'altra banda, des de 1924 la Cooperativa va anar acumulant deutes amb un dels seus proveïdors (potser el més important): el magatzemista tarragoní de sofres, sulfats i adobs Joan Pallarès Bosch. El 1930 el deute acumulat havia arribat a 33.743,10 ptes. i Pallarès va reclamar la quantitat per via judicial.²⁹ Com veurem més endavant, aquest procés d'endeutament acabà abocant la Cooperativa a la desaparició fins i tot física quan, després de 1939, un cop suprimida com a entitat jurídica, es va veure forçada a cessar les activitats i va ser del tot impossible el retorn d'una part important d'aquelles quantitats als creditors.

El que ens interessa ara, però, és assenyalar que l'any 1920, lligat amb la construcció de l'edifici de la cooperativa, i sens dubte vinculat a l'explotació de l'abans mencionada sala-teatre, es constituí l'associació que s'autodenominà Foment Recreatiu. La finalitat d'aquesta entitat era, segons el reglament, «procurar entre los individuos que la forman, todas las distracciones y pasatiempos que se crean convenientes» (art. 1) i la seva seu social s'ubicaria «en uno de los departamentos del edificio que se construye por cuenta de la Cooperativa Agrícola de esta vecindad» (art. 3).³⁰ L'acte de constitució va tenir lloc el 3 de maig de 1920 i s'elegí la junta directiva següent: Joan Valls Pujol (president), Carles Isart Flo (vicepresident), Mateu Esteve Valls (tresorer), Miquel Fajardo Esteve (secretari), Francesc Biarnés (vicesecretari), Josep Gumà Esteve i Salvador Esteve Isart (vocals).

Tots aquests homes eren membres de la junta de la Cooperativa, amb les excepcions de Josep Gumà, que entrà a formar-ne part com a vocal aquell mateix any, i Francesc Biarnés, que en fou president durant la Guerra Civil. Josep Gumà, a més, presidí després el Foment Recreatiu des del 1922 fins al 1926, i Francesc Biarnés ho féu des del 1932. En definitiva, encara que formalment es mostraven com a dues entitats independents, és ben clar que la Cooperativa Agrícola i el Foment Recreatiu

28. FDFV, Papers Cooperativa, Còpia de l'escriptura del préstec concedit pel Banco Hipotecario de España.

29. FDFV, Papers Cooperativa, Còpia de la reclamació judicial d'un deute per part de Joan Pallarès.

30. *Reglamento de la sociedad Fomento Recreativo de Hostalets de Pierola*, Igualada, Imprenta de Vda. de M. Abadal, 1921. El reglament fou redactat el 19 de març de 1920 per una comissió organitzadora formada per Josep Gumà, Joan Valls Pujol i Carles Isart Flo.

estaven íntimament vinculades i que esdevingueren representatives del mateix grup de la societat hostaletenca.

Exactament el mateix succeïa amb la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre, entitat mutual creada el mateix any 1920 amb l'objectiu de «socorrerse mutuamente en metálico y con trabajo caso de enfermedad ó fallecimiento».³¹ Es fundà a partir d'una altra entitat preexistent, la Societat Mútua de Socors de Sant Jaume Apòstol, presidida per un personatge tan lligat a la Cooperativa com era Josep Isart Poch, i gairebé tots els seus impulsors figuraven com a dirigents de la Cooperativa.³² Per tant, a redós de la Cooperativa Agrícola, els sectors pagesos dels Hostalets de Pierola van desenvolupar tota una dinàmica associativa que va abastar diversos àmbits de la vida local.

LA RESPOSTA DELS PROPIETARIS

Tot i el caràcter transversal que sembla que d'inici va tenir la Cooperativa Agrícola, en cap moment de la seva relativament curta existència no va aconseguir ser representativa més que d'un sector de la pagesia i de la societat hostaletenca. El seu naixement en un context de divisió en grups antagònics de la societat local no va fer sinó contribuir a exacerbar encara més unes tensions i lluites de caràcter caciquista que venien de lluny i que havien donat lloc a uns quants moments de gran tensió. Recordem l'incident que protagonitzà Josep Roviralta i que va culminar amb l'empresonament de tres destacats personatges del grup dirigent local. O també la denúncia davant del Governador Civil que va portar a la clausura de la Unió Hostaletenca el 1914.

Ateses aquestes circumstàncies, era de preveure que la creació d'una organització prou potent i ambiciosa com va ser la Cooperativa Agrícola de Pierola, que en poc temps havia aconseguit aixecar un

31. FDFV, documentació de cal Fajardo.

32. El Reglament, aprovat pel Govern Civil de Barcelona el 17 de febrer de 1920, estava signat per Josep Isart Poch (president), Josep Gumà Esteve (vicepresident), Joan Sampere Mabras (tresorer), Mateu Esteve Valls (comptador), Joan Sampere Isart (secretari), Joan Valls Pujol (vicesecretari), Jaume Isart Poch, Jaume Flo Samsó, Antoni Prats Camps, Miquel Flo Torres i Joan Isart Poch (vocals), gairebé tots ells membres, en algun moment, de la junta directiva de la Cooperativa (AGDGC, Associacions, exp. 10.442).

majestuós edifici propi, tingués algun tipus de resposta per part d'aquell sector de la societat hostaletenca que no es va arribar a implicar mai en aquell projecte.

La iniciativa a la contra la va encapçalar la Unió Regionalista Hostaletenca. El 12 de maig de 1918 la comissió organitzadora,³³ encapçalada pel propietari local Joan Vallès Llopart, presentà els estatuts al Govern Civil per legalitzar l'entitat. Ja s'ha assenyalat que el seu antecedent immediat havia estat la Unió Sempre Viva Hostaletenca (successora a la vegada d'aquella Unió Hostaletenca clausurada per ordre governativa el 1914), que havia estat liquidada el 17 de març de 1918, amb una Junta constituïda pràcticament per les mateixes persones que en menys de dos mesos van presentar al Govern Civil els estatuts de la nova associació.³⁴

Per quina raó s'havia dissolt la Sempre Viva i els seus integrants havien decidit crear una nova associació? La resposta cal cercar-la en el canvi d'objectius dels seus dirigents. Mentre que la Sempre Viva es declarava una entitat recreativa («Sociedad de Bailes»), la Unió Regionalista Hostaletenca tenia uns objectius declaradament polítics. La sol·licitud presentada al Govern Civil per a la legalització de l'entitat fa constar que «varios vecinos del pueblo de Hostalets de Pierola han acordado fundar una Sociedad político-recreativa que se denominará “Unión Regionalista Hostaletense” con el fin de propagar las ideas Regionalistas y para solaz de las familias de los individuos que la compongan».³⁵ L'article segon dels estatuts és encara més explícit quan diu que entre els

33. A més de Joan Vallès Llopart (president), constituïen la comissió organitzadora de la Unió Regionalista Hostaletenca: Àngel Esteve Pons (vicepresident), Joan Parcerisas (secretari), Josep Montserrat (vicesecretari), Joan Pujol i Joan Valls (vocals). (AGDGC, Fons Associacions, exp. 9.382).

34. La junta directiva de la Unió Sempre Viva Hostaletenca estava formada per Joan Vallès Llopart (president), Àngel Esteve Pons (vicepresident), Joan Carcasona (tresorer), Jaume Valls Sagristà (secretari), Josep Montserrat (vicesecretari) i Joan Pujol (vocal). En la junta general extraordinària celebrada el 17 de març de 1918, la proposta del president de dissoldre l'entitat fou aprovada per 64 vots dels 79 socis presents a l'acte (el total de socis era de 96). La comissió liquidadora estava formada per Àngel Esteve Pons, Isidre Rovira Montserrat i Joan Parcerisas Valls (AGDGC, Fons Associacions, exp. 9.382). La primera Junta de la nova organització estava formada per: Joan Vallès (president), Àngel Esteve (vicepresident), Joan Parcerisas (secretari), Josep Montserrat (vicesecretari), Joan Carcasona (tresorer), Joan Pujol i Joan Valls (vocals). *Unió Regionalista Hostaletense. Estatuts*. Barcelona, R. Tobella, 1918, p. 17.

35. Sol·licitud d'alta al registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona presentada per Enric Cucurella el 21-V-1918 (AGDGC, Fons Associacions, exp. 9.382).

objectius «lluitar per tots els mitjans legals per aconseguir la implantació de l'autonomia a Catalunya» i «procurar que els càrrecs electius polítics de la localitat i el districte es confereixen a persones de bona voluntat i arreglament». I, finalment, l'article 22 facultava la junta directiva per «nomenar de dintre o de fora d'ella, tres o cinc persones que constituïran el Comitè de acció política, el qual actuarà en el terreny polític determinant les orientacions a seguir per la societat, i, en els períodes electorals, cuidarà de tot allò que es refereixi a la designació de candidats, treballs de propaganda, intel·ligències amb altres partits, i acords amb entitats d'altres pobles per a tots els assumptes referents als districtes electorals a què pertanyi el poble d'Hostalets».³⁶

L'associació es fundà en un moment polític molt concret. La Mancomunitat de Catalunya, constituïda l'abril de 1914, havia llençat una campanya autonomista que culminà amb l'aprovació d'una proposta d'Estatut l'any 1919.³⁷ És en el context d'aquesta campanya que cal interpretar el caire decididament polític que adoptava l'associació hostaletenca que ens ocupa. És probable que existissin vinculacions molt estretes entre els promotors d'aquesta campanya autonomista i la gent que era al darrere de la creació de la Unió Regionalista Hostaletenca, que ideològicament es movia en el terreny del catalanisme conservador dels homes de Prat de la Riba i de la Lliga Regionalista. En tenim un exemple en el president de la Unió, l'esmentat Joan Vallès Llopart, que fou regidor de l'Ajuntament entre 1914 i 1917 i alcalde de la població entre el 1919 i el 1922. Des d'aquests càrrecs va aconseguir que la Mancomunitat s'impliqués a fons en la finalització de les obres de l'edifici de les noves escoles que ja feia una pila d'anys que duraven i la inauguració de les quals es va portar a terme el setembre de 1919.³⁸

Joan Vallès Llopart també hauria tingut una activa intervenció tant en la constitució del Sindicat Catòlic Agrícola dels Hostalets de Pierola, com en l'obtenció del suport novament de la Mancomunitat per a aquesta entitat. Tot i que en una estadística publicada l'any 1924 consta que fou fundat l'any 1923 (amb 25 socis),³⁹ els seus orígens són anteriors, segons hem pogut documentar.

36. *Unió Regionalista Hostaletense. Estatuts*. Barcelona, R. Tobella, 1918, p. 5 i 15.

37. Vegeu: Balcells *et. al.* (1996).

38. Mancomunitat de Catalunya: *L'actuació de la Caixa de Crèdit Comunal*. Barcelona, Casa de la Caritat, 1922, p. 36-39.

39. Muñiz (1924).

Molt probablement, el Sindicat Catòlic Agrícola inicià les activitats l'any 1919. De l'octubre d'aquell any tenim constància de la concessió d'un crèdit per part de la Caixa Rural del Sindicat a Pere Pujol, qui a la vegada era el secretari de la Junta Directiva.⁴⁰ En aquest moment el president era Pere Valls Rovira. Al començament del 1921 el Sindicat Catòlic Agrícola dels Hostalets de Pierola operava comercialment amb la Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa, la qual actuava com a cooperativa de segon grau.⁴¹ Aquesta Federació s'havia constituït l'any 1917 en el context d'una campanya de propagació del catolicisme social al camp que coordinà la Confederación Nacional Católico Agraria.⁴² Tenia la voluntat d'agrupar els sindicats agrícoles de l'àmbit de la diòcesi de Barcelona i, per fomentar la creació i el desenvolupament dels sindicats agrícoles, actuava com a intermediària entre les associacions federades i les altres federacions espanyoles en la compra d'*inputs* agrícoles. El 1920 tenia adherits uns vint-i-cinc sindicats; però la Federació va entrar aviat en crisi i va funcionar només fins a l'any 1926.⁴³ En comparació amb les altres federacions catòliques catalanes, la de Barcelona va tenir una implantació molt escassa; però si en algun lloc desenvolupà una activitat destacable va ser a la comarca de Martorell, que era la més genuïnament rabassaire i, per tant, on el catolicisme social va tenir més interès a assentar-se per contrarestar la influència d'aquest tipus de sindicalisme. Segons l'historiador Jordi Pomés, «el sindicalisme catolicoagrari de [l'arxiprestat de] Piera es mostrà àdhuc més influent que el de Martorell, ja que aconseguí atreure més d'un setanta per cent de tots els sindicats agrícoles de l'arxiprestat».⁴⁴ Entre aquests sindicats hi havia el Sindicat Catòlic Agrícola dels Hostalets de Pierola.

Del Sindicat Catòlic Agrícola dels Hostalets, en tenim ben poques notícies. Sabem que l'estiu de l'any 1921 invità el propagandista catòlic Mn. Josep M. Rovira a donar una conferència sobre crèdit rural, que va tenir lloc al local del Sindicat el 28 d'agost de 1921.⁴⁵ L'any següent va or-

40. AMHP, Fons Pere-Lluc, pòlissa del préstec esmentat. Aquesta pòlissa amb data 6-X-1919 porta el número 1, cosa que en fa pensar que en aquest moment el Sindicat inicià les seves activitats.

41. *La Llar. Revista Social Agrària*, any II, núm. 10 (15-II-1921).

42. Sobre aquesta confederació, vegeu: Castillo (1979) i Cuesta (1978). Sobre la Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa, vegeu: Pomés (2000), p. 179-220.

43. Per cobrir aquest buit, dos anys més tard es constituï una Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Catalunya amb seu a Barcelona.

44. Pomés (2000), p. 207.

45. *La Llar. Revista Social Agrària*, any II, núm. 17 (15-IX-1921).

ganitzar una altra destacada conferència. El programa que repartí la junta del Sindicat publicitant l'acte deia: «Abans de comensar el seu treball en la feina que's proposa realitzar en el molí per oli, que en aquesta població té instal·lat en el seu nou local social, convida a tots els agricultors veïns de la mateixa a escoltar les autoritzades ensenyances que referents a aquest afer ens donarà el propvinent diumenge dia 24 del corrent [desembre de 1922] a les tres i mitja l'il·lustre cap d'acció social agrària dels serveis tècnics de la Mancomunitat de Catalunya En Josep M. Rendé (en lletra destacada)». L'acte es va celebrar el dia previst al local social, «abans dit, sala de Can Cucurella», contigua al molí d'oli que explotava el Sindicat, i l'èxit de públic va ser notable: consta una assistència de 250 persones.⁴⁶

La celebració d'aquesta conferència posa de manifest la implicació creixent que en els inicis del Sindicat Catòlic Agrícola va tenir la Mancomunitat a través del servei d'Acció Social Agrària que dirigia Josep Maria Rendé.⁴⁷ No es tractà d'un acte puntual. Entre el final del 1922 i els primers mesos de 1923 l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat va tutoritzar les principals actuacions del Sindicat Catòlic Agrícola hostaletenc. El novembre de 1922 el servei d'Acció Social Agrària havia atès una comissió «del Sindicat Agrícola Catòlic d'Hostalets i Pierola per a parlar de la constitució d'una secció destinada a fer un molí d'oli cooperatiu» i havia fet un «estudi del Reglament [...] per introduir-hi el molí d'oli cooperatiu».⁴⁸ Durant el mes de desembre el Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat va treballar en la «confecció del reglament del Sindicat Agrícola d'Hostalets de Pierola, a base de molí d'oli i Celler cooperatiu i caixa rural». Aquell mateix mes una comissió del Sindicat s'havia desplaçat a Barcelona a la seu del Servei per treballar en «l'expedient del sindicat a l'objecte d'acollir-lo a la llei especial».⁴⁹ Encara entre febrer i juny de 1923 en dues ocasions els serveis d'assessorament jurídic de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat van tornar a ser requerits pels impulsors del sindicat hostaletenc en rela-

46. Mancomunitat de Catalunya: *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*. Barcelona, Casa de la Caritat, 1923, p. 477.

47. Sobre la personalitat de Josep M. Rendé, vegeu: Gavallda (2005) i (2007) i també Sau-mell (2002), p. 73-78.

48. *Crònica Oficial. Mancomunitat de Catalunya*, any 3, núm. 11 (novembre de 1922), p. 375-376.

49. *Crònica Oficial. Mancomunitat de Catalunya*, any 3, núm. 12 (desembre de 1922), p. 414-415.

ció amb diverses qüestions menors, això coincidint de ple en la campanya endegada per l'Acció Social Agrària a la comarca d'Igualada per promoure sindicats i preparar la Federació comarcal d'aquestes organitzacions.⁵⁰

Si bé el projecte esmentat de crear un celler cooperatiu no va acabar de quallar, sí que ho va fer el del molí d'oli. També tenim notícia que durant els anys vint va continuar l'activitat creditícia de la secció de Caixa Rural, que feia petits préstecs en metàl·lic per facilitar la compra d'adobs i altres *inputs* agrícoles. Per exemple, el 31 de desembre de 1920, el soci abans esmentat, Pere Pujol Pujol, va rebre de la Caixa Rural del Sindicat hostaletenc un préstec de 100 ptes. destinat a «la compra de guano». Encara el 21 de desembre de 1927 tornava a recórrer al crèdit de la Caixa Rural per a «la compra de abonos». El va retornar cap de mig any, i va pagar-ne, com en totes les altres ocasions, un interès equivalent al 4 % anual.⁵¹

Malauradament no hem pogut trobar cap mena d'informació sobre la composició de les juntes que governaren aquest Sindicat. A banda d'aquell primer president anomenat Pere Valls, i de Pere Pujol i Pujol —que n'era el secretari els anys 1919 i 1920—, únicament hem pogut esbrinar els noms de dos homes més que s'implicaren en la gestió. Un d'ells era quasi de pressuposar: Joan Vallès Llopart, que sabem que va ser-ne el tresorer (un càrrec important atès el caràcter de Caixa Rural que va adquirir l'entitat) almenys entre 1924 i 1928.⁵² L'altre és Jaume Valls Sagristà, persona molt vinculada a la Unió Regionalista Hostaletenca. Encara que havia participat en la creació de la Cooperativa Agrícola (fou el secretari de la seva primera Junta), ben aviat va abandonar aquella organització, per raons segurament ideològiques. Tal com consta en les memòries recentment publicades de l'hostaletenc Josep Montserrat, Valls Sagristà mantingué durant bona part de la seva vida una ideologia molt catalanista i conservadora que el situava clarament en l'òrbita de la Lliga Regionalista i, per tant, de la Unió Regionalista Hostaletenca.⁵³ La trajectòria de Valls Sagristà devia ser similar a la d'Àngel Esteve Pons, que participà en la constitució de la Cooperativa Agrícola, però que se n'a-

50. *Crònica Oficial. Mancomunitat de Catalunya*, any 4, núm. 2 (febrer de 1923), p. 47; núm 6 (juny de 1923), p. 188.

51. AMHP, Fons Pere-Lluc, en curs de catalogació.

52. AMHP, Fons Pere-Lluc, en curs de catalogació.

53. Montserrat (2006), p. 208-209.

llunyà a mesura que aquesta organització va anar perdent el caràcter transversal. Finalment Esteve acabà per decantar-se pel grup conservador-catalanista de la Unió Regionalista Hostaletenca. Tal com s'ha esmentat, en va ser vicepresident el 1918, en el moment de la constitució.

La valoració de la creació del Sindicat que féu Josep Montserrat en les memòries, malgrat algunes confusions (erròniament la situa als anys trenta, barrejant la influència de la Cooperativa amb la d'ERC), ens sembla molt encertada en línies generals:

En un intent de contrarestar l'evident influència de l'Esquerra, la gent de la Lliga, una mica inquieta, es començà a bellugar. Fundà l'anomenat Sindicat Catòlic Agrícola (SCA), utilitzant un espai de Cal Figueres per a l'emmagatzematge i distribució de productes per al camp. Una antiga almàssera existent a la masia fou convenientment reformada, i l'equiparen amb una premsa hidràulica, accessoris complementaris i de motors elèctrics per accionar els elements mecànics del trull.⁵⁴

Efectivament, amb les escasses dades de què hem pogut disposar, sembla ben evident que la constitució del Sindicat per part del grup proper a la Unió Regionalista Hostaletenca es tractà d'una resposta a la deriva cada cop més de classe que estava prenent la Cooperativa Agrícola (malgrat que algun destacat propietari díscol, com era Roviralta, li donava suport i hi participava). Recordi, el lector, que la posada en funcionament del que fou el nucli d'aquest Sindicat, el seu molí d'oli, es produí escassament un any després de l'acabament de les obres del nou local de la Cooperativa. El caràcter catòlic del Sindicat i la implicació en la seva organització de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat confirmen la tesi de l'historiador Pomés segons la qual aquest tipus de sindicalisme reformista i catòlic va adquirir més força precisament en aquelles comarques barcelonines, on coetàniament els pagesos més pobres començaren a organitzar-se (en aquest cas, a través de la Cooperativa Agrícola).

Més enllà de la creació del Sindicat Catòlic Agrícola, la principal realització del sector hostaletenc vinculat a la Unió Regionalista fou la construcció d'un local propi; es tractà d'un fet de gran transcendència, ja que féu que el petit poble dels Hostalets, un cop culminada l'obra, pogués disposar de dos magnífics locals de caire cultural i recreatiu. La iniciativa es començà a gestar l'estiu de 1924. Aquell any, com era habitual,

54. Montserrat (2006), p. 179.

els de la Unió van instal·lar un embalat per celebrar la Festa Major a l'era de la masia de cal Figueres (la mateixa on hi havia el trull que gestionava el Sindicat Catòlic). Una tempesta va espatllar la festa.⁵⁵ I els dirigents de l'associació, enmig dels llamps i trons, degueren aixecar les mirades i, un tros més amunt del carrer, degueren veure (potser amb una mica d'enveja) el flamant local, nou de trinca, de la Cooperativa. Immediatament van prendre la decisió d'alçar, ells també, un local social propi, i al final d'aquell mateix any ja havien començat les obres de l'edifici, que va prendre el nom de Casal Català. Segons la memòria popular, aquest local es va estrenar, en condicions encara precàries, per la Festa Major (dia de Sant Jaume) de 1926.⁵⁶ Un any després, ja amb tota les obres finalitzades, el local devia quedar completament operatiu. Els actes de tipus cultural que s'hi havien de celebrar a partir de 1927 entraren, òbviament, en directa competència amb els organitzats pel Foment Recreatiu en el local de la Cooperativa.

L'ADVENIMENT DE LA REPÚBLICA I L'ACCENTUACIÓ DE LA DIVISIÓ SOCIAL

La divisió social que hi havia a la localitat cap al final dels anys vint s'accentuà en la dècada següent i especialment a partir dels esdeveniments desencadenats amb la proclamació de la República. Molts pagesos hostaletencs van aprofitar els decrets d'11 de juliol i de 6 d'agost de 1931 del Govern que permetien la revisió dels contractes de conreu. Entre ells hi havia molts membres de la Cooperativa, alguns dels quals treballaven en terres d'Aureli Roviralta. Aquest propietari, que tant havia col·laborat amb la Cooperativa, se significà per la intransigència en aquests conflictes, alguns dels quals l'enfrontaven amb els que havien estat companys de junta uns quants anys abans. És un exemple de la fractura social que es produí dramàticament en la vida local d'un poble com ara els Hostalets.

55. L'anècdota de la tempesta ha estat molt repetida en diverses cròniques hostaletenques. Vegeu com a exemple: Montserrat (2006), p. 142. La data de 1924, la deduïm de la documentació conservada al Casal Català, especialment del *Llibre de facturas i pagos del edifici Casal Català*. La primera anotació en aquest llibre correspon al desembre de 1924.

56. Montserrat (2006), p. 144.

Les reivindicacions dels pagesos i la conflictivitat derivada de la revisió de contractes van portar molts propietaris a buscar l'empara de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la principal institució defensora dels interessos de la propietat agrària. Del municipi de Pierola, n'eren socis Aureli Roviralta Puigventós (des de la mort del seu pare el 1913) i Emili Pascual Amigó, propietari de can Gras de Dalt, fill de Magi Pascual, ja esmentat. El que ara interessa subratllar és que a l'any 1932 ingressaren com a socis tres propietaris més de la població: Joan Vallès Llopart, fundador de la Unión Regionalista Hostaletenca i molt vinculat al Sindicat Catòlic; Maria Prats Parent, vídua de Joan Subirats, el qual, juntament amb Joan Vallès Llopart havia contribuït econòmicament al finançament de la construcció del Casal Català;⁵⁷ i Joan Rovira Brugués, qui com Roviralta havia estat implicat en un primer moment en l'organització de la Cooperativa. L'entrada a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre d'aquest grup de propietaris s'ha d'interpretar en el context de creixent d'intensificació de les reivindicacions dels rabassaires, els quals, en el cas dels Hostalets de Pierola, van utilitzar precisament la Cooperativa com a plataforma organitzativa en la lluita contra els propietaris.⁵⁸

Va ser aquest mateix any 1932 que, a l'empara de la Cooperativa, naixia la federació hostaletenca de la Unió de Rabassaires. Fins aleshores els rabassaires i parcers dels Hostalets que havien volgut afiliar-se a la Unió de Rabassaires ho havien hagut de fer a través de les seccions locals de pobles veïns propers, com ara Piera (tenia secció en actiu des del mateix moment de la creació de la Unió, el 1922), o de més allunyats, com ara Martorell (que comptava amb una associació de rabassaires des de 1908), però que exercien una important atracció i influència sobre els Hostalets de Pierola.⁵⁹ Ara bé, a l'inici de l'any 1932 va començar a fun-

57. Segons el *Llibre de facturas i pagos del edifici Casal Català*, que es conserva a l'Arxiu del Casal Català, tant Vallès com Subirats, fins a l'1 de gener de 1930 havien aportat 30.000 pessetes cadascú per al finançament de la construcció del que havia de ser el local de la Unió Regionalista Hostaletenca. La filla de Joan Subirats i Maria Prats es va casar el 1926 amb el tercer marquès de Camps, Jordi de Camps i de Casanova, membre destacat del grup dirigent de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Sobre la família Subirats-Camps, vegeu: Valls (1996), p. 284-294.

58. Sobre la mobilització dels propietaris rurals catalans entorn a l'Institut Agrícola de Sant Isidre, vegeu: Planas (2006), p. 195-203.

59. A Martorell des de l'any 1917 funcionava el Sindicat Vitícola Comarcal, que comptava amb una fàbrica d'alcohols i tartrats per aprofitar els subproductes de la vinificació (brises i mares) i que establí una vintena de delegacions, entre les quals hi havia la de

cionar a Pierola un Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires, que agrupava el mateix sector de pagesos adherits a la Cooperativa Agrícola,⁶⁰ però que tenia una orientació clarament reivindicativa.

Amb l'adveniment de la Segona República, el canvi del clima polític també va impregnar les associacions locals i algunes van experimentar canvis importants. És el cas del Foment Recreatiu amb seu al local de la Cooperativa Agrícola, que fins i tot va canviar la seva denominació per la de Foment Republicà, i a la vegada acordà la seva adhesió a ERC i es constituí en secció local d'aquest partit. El 19 d'abril de 1931, just una setmana després de les eleccions municipals que havien de donar a arreu d'Espanya la victòria als partits antimonàrquics i obrir les portes a la proclamació de la Segona República, el Foment Recreatiu celebrà la junta general ordinària en un ambient d'eufòria col·lectiva. Un cop aprovats els comptes i elegida la nova junta directiva, el soci Josep Isart Poch demanà la paraula «expresando que a pesar de que la Sociedad no sea política, testimoniaba a los reunidos la satisfacción que sentía por haberse proclamado la República en España, y principalmente la constitución de la Generalidad de Cataluña por el glorioso Sr. Macià».⁶¹ Aquesta satisfacció va ser aplaudida per tots els presents i, considerant que l'entitat comptava amb molts socis que compartien els ideals d'ERC, i que no hi havia a la localitat una agrupació del partit, Josep Isart va demanar a la junta general que aprovés la creació d'una secció o comitè polític i que l'entitat reformés els estatuts per denominar-se Foment Republicà.

La proposta s'aprovà per aclamació general. En els nous estatuts l'associació constava adherida a ERC i es dividia en una secció recreativa i una secció política, que tenia com a objectiu el triomf de la propaganda d'ERC en les diferents eleccions.⁶² Atesos els resultats electorals aconseguits per aquest partit als Hostalets de Pierola en diverses de les eleccions celebrades durant la Segona República, hem de suposar que

Pierola, que l'any 1927 comptava amb 73 socis als Hostalets i 39 a Pierola (*Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell. Fulla Mensual*, 1-I-1928). Segons Josep Montserrat va ser l'entitat cooperativa que va tenir més repercussió al poble de Pierola [Montserrat (2006), p. 88].

60. FDFV, Registre de socis de la Societat Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires de Pierola (Barcelona), registrat pel Govern Civil de Barcelona el 5-V-1932.

61. Acta de la junta general del 19-IV-1931 (AGDGC, Associacions, exp. 10.502).

62. Reglamento de la Sociedad Fomento Republicano de Pierola, 28-V-1931 (AGDGC, Fons Associacions, exp. 10.502).

aquesta activitat política va ser força important. En les eleccions a les Corts constituents de 28 de juny de 1931, dels 366 electors que acudiren a votar, un 76 % ho va fer per ERC i la resta votà la candidatura de la Lliga. En les legislatives de 20 de novembre de 1932, ERC va perdre una mica de suport, tot i que va mantenir una majoria àmplia en el municipi de Pierola: el 65,6 % dels vots emesos enfront del 34,1 % de la Lliga.⁶³ Sens dubte, però, a nivell local el fet que va tenir més transcendència va ser la victòria a les eleccions municipals de 14 de gener de 1934 de la candidatura d'ERC encapçalada pel president del Sindicat Rabassaire Joan Valls Pujol, que fou escollit com a nou alcalde del municipi.⁶⁴

La Cooperativa Agrícola també va reformar els estatuts, l'any 1934, per acollir-se a la Llei de Bases de la Cooperació i a la Llei de Cooperatives de 17 de febrer i 17 de març de 1934. El nou redactat denota una major preocupació social; per exemple, s'hi fa constar que l'objectiu immediat de la cooperativa ha de ser «millorar la condició social i econòmica dels seus associats, i com finalitat essencial, substituir el lucre en les relacions socials per la solidaritat en la prestació de serveis» (art. 2). També recull la possibilitat de fusionar-se o federar-se amb altres cooperatives (art. 3) i de crear una Secció de Caixa d'Estalvis (art. 27).⁶⁵ Es tractava, en definitiva d'adaptar la normativa interna a la consumació de la conversió de la Cooperativa Agrícola en una potent organització de classe per a la defensa dels interessos de bona part de la pagesia local rabassaire.

De la força adquirida per la Cooperativa Agrícola dels Hostalets de Pierola i per les seves entitats satèl·lits, com ara el Foment Republicà o la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre, n'és una prova ben evident l'important retrocés experimentat pel nombre de socis de l'organització socio-política antagònica, la Unió Regionalista Hostaletenca, propera a la Lliga Regionalista. L'any 1931 aquesta associació havia culminat la seva trajectòria ascendent i arribà a comptabilitzar 160 socis. A partir de

63. En les eleccions de 20-XI-1932 el Partit Republicà Radical va treure un 0,3 % dels vots. Totes aquestes dades provenen de Vilanova (2005), vol. I, apèndixs.

64. *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 27-I-1934. Joan Valls Pujol era membre de la junta directiva del Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires des de la seva fundació, l'any 1932. Havia format part de la junta de la Cooperativa Agrícola de Pierola des de l'any 1918 i n'ocupà la vicepresidència el 1926 i el 1933. També va ser fundador i president del Foment Recreatiu, i fundador i president de la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre. En esclatar la Guerra Civil consta a les actes municipals com a membre del Partit Rabassaire (AMHP, Llibre d'Actes núm. 26, 19-X-1936).

65. AGDGC, Associacions, exp. 8.330.

la proclamació de la República, any rere any aquesta xifra s'anà reduint. El 1935 tenia comptabilitzats 119 socis; era el nivell més baix mai assolit des que se'n tenen dades i representava la caiguda d'un 26 % respecte al màxim de 1931.⁶⁶

L'IMPACTE DE LA GUERRA CIVIL SOBRE L'ENTRAMAT ASSOCIATIU HOSTALETENC

Les especials circumstàncies que es visqueren a Catalunya en general i als Hostalets en particular a partir del 18 de juliol de 1936 van repercutir sobre la dinàmica associativa i cooperativa que s'havia seguit en les dècades precedents. El 27 d'agost de 1936 la Generalitat va aprovar un decret de sindicació obligatòria dels conreadors de la terra, que establia l'organització conjunta dels sindicats agrícoles existents i l'entrada en l'organització de tots els agricultors no sindicats.⁶⁷ A partir d'aleshores, en cada poble només va poder haver-hi un sol sindicat agrícola, federat a escala comarcal (en aquest cas la Federació Comarcal de Cooperatives d'Igualada) i nacional (la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya). A més d'aquesta organització de caràcter econòmic, els pagesos podien afiliar-se voluntàriament a qualsevol sindicat de classe (Unió de Rabassaires, UGT, CNT).⁶⁸

A Pierola aquesta organització conjunta va suposar la fusió de les dues associacions cooperatives preexistents: la Cooperativa Agrícola i el Sindicat Catòlic Agrícola.⁶⁹ D'aquesta manera nasqué el Sindicat Agrícola dels Hostalets de Pierola, organització que a partir d'aquest moment es confon a vegades amb l'antiga Cooperativa (en molts documents es manté aquesta denominació, un signe més de la seva preponderància) i en algunes ocasions, fins i tot, amb el Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires.

66. Arxiu Casal Català. Llistes de socis dels anys corresponents.

67. El reglament d'aplicació del decret fou aprovat el 19 d'octubre de 1936.

68. Mayayo (1995), p. 125.

69. Segons el president de Sindicat Agrícola, Francesc Biarnés, la Cooperativa «va tingué de ferse càrrec del Sindicat Catòlic, aquest conjuntament amb la Cooperativa va efectuar els seus serveis en conjunt servint a tothom fins al rader moment» [Carta de Francesc Biarnés als fills dels antics socis signada al Bruc el primer de setembre de 1978, transcrita per Pujol González (2002), p. 75-76]. Un cas molt semblant el tenim en els sindicats de Nulles. Vegeu al respecte: Gavallda-Santesmases (1993), p. 105.

El paper absolutament central que adquirí aquesta nova organització en la vida social, econòmica i, fins i tot, política de la població vingué donat per tot un seguit de circumstàncies. En primer lloc, hi havia les derivades del context revolucionari en què es visqué durant el temps de la Guerra Civil. L'orientació ideològica d'esquerres que durant els anys vint i trenta havia anat adquirint tot l'entramat d'associacions vinculat a la Cooperativa Agrícola hostaletenca, va fer que amb la creació del Sindicat Agrícola, l'agost de 1936, aquest adquirís un paper dirigent del procés revolucionari. En segon lloc, la rellevància del Sindicat Agrícola es va veure molt reforçada a partir del moment en què prengué el control i la responsabilitat del proveïment a la població de productes de primera necessitat. L'adjudicació d'aquesta funció fou conseqüència de l'escassetat i l'aparició d'especulació al voltant del comerç d'aquest tipus de productes. Així ho reconeixia el propi Ajuntament de la població quan en sessió plenària del 3 de novembre de 1936 l'alcalde, Joan Valls Pujol, manifestà «que continuaven els abusos amb respecte a l'enviament a fora de queviures necessaris per a la població, essent un dels articles que es cometien més abusos el del tocino, ja que el mes passat s'havien sacrificat a l'escorxador una quantitat respectable de tocinos, i amb tot a les tendes no se'n trobava gens». Vista la situació, «s'acorda que solament la Cooperativa pugui vendre tocino i que es fassi sapiguer als demés tenders que fins a nova ordre els hi quedava prohibit vendre tocino».⁷⁰

El desenvolupament que havia adquirit l'entitat l'any 1937 com a resultat de la fusió de tota l'acció cooperativa en un únic sindicat i el paper que se li va adjudicar en l'abastament de la població de queviures i *inputs* agrícoles queda ben de manifest si es compara la dimensió adquirida pel Sindicat hostaletenc amb la de les altres cooperatives adherides a la Federació Comarcal de Cooperatives d'Igualada. El Sindicat Agrícola dels Hostalets de Pierola era la primera entitat de l'àmbit comarcal en nombre de socis (250) i la segona en volum de vendes realitzades (79.958 ptes), només lleugerament per darrere del Sindicat d'Òdena, que encara que disposava de menys socis (204) va fer durant el 1937 unes vendes per valor de 88.856,40 ptes.⁷¹

70. AMHP, Llibre d'Actes núm. 26, 3-XI-1936, p. 38. Davant la continuïtat del problema del proveïment, al cap de poc (el 17 de novembre) es va acordar modificar aquest tracte en el sentit d'autoritzar els botiguers a vendre carn de porc si procedia d'animals engreixats per ells mateixos o comprats a fora del terme (Llibre d'Actes núm. 26, 17-XI-1936, p. 40).

71. En aquesta documentació apareix amb la denominació de Cooperativa Agrícola dels Hostalets de Pierola (FDFV, Documentació de cal Fajardo, Inventari de la Federació Comarcal de Cooperatives d'Igualada, 1938).

Una altra mostra de la rellevància aconseguida durant la Guerra Civil pel Sindicat Agrícola hostaletenc la tenim en l'emissió que va fer de moneda social pròpia l'any 1937. L'import total emès va ser de 9.000 ptes., repartit en peces metàl·liques de 5 i 10 cèntims i d'1, 2 i 5 ptes. Segons un inventari del 28 de juny de 1937 la moneda emesa en circulació pujava fins a les 2.233,75 ptes. Restaven 3.426,30 ptes. en poder del «dependent» i del «distribuïdor» i constava com a fons de reserva un import de 2.622,50 ptes.⁷² Tal com ha posat de manifest Josep M. Bricall en el seu estudi sobre l'economia catalana durant la Guerra Civil, la realització d'aquests tipus d'emissions s'ha d'interpretar com la resposta espontània que van donar les institucions econòmiques més rellevants de cada població a la desaparició de la circulació de la moneda fraccionària metàl·lica per l'atresorament que en feien els seus tenidors.⁷³ En el cas dels Hostalets així ho reconeixia el mateix ajuntament quan en el ple municipal del 17 de maig de 1937 «el ciutadà alcalde» prengué la paraula i «exposà que la manca de moneda fraccionària causava greus pertorbacions al veïnat». Aquest problema es veia agreujat «a més per la multiplicitat de vals de totes menes que circulaven per la població». Com que «ni l'Estat, ni la Generalitat no havien solucionat aquest problema que es deixa sentir arreu de Catalunya malgrat el temps que fa que el problema es deixa sentir», l'alcalde «creia que era hora de cercar solució dins l'esfera del municipi». Mentre que el Sindicat posà en circulació 9.000 ptes., l'Ajuntament acordà d'emetre paper moneda de curs local obligatori per un import total de només 5.000 ptes.⁷⁴ Estem davant d'una nova prova de la magnitud de la capacitat econòmico-financera adquirida pel Sindicat Agrícola en aquests moments crítics.

L'augment de les activitats del Sindicat Agrícola en relació amb les desenvolupades per les associacions precedents va obligar a cercar altres locals, més enllà dels que disposava de l'antiga Cooperativa i de l'absorbit Sindicat Catòlic. L'adquisició d'aquests nous locals va ser relativament fàcil, fruit del context revolucionari en què es visqué després del 18 de juliol de 1936.

Un d'aquests locals va ser l'església de la població. Havent estat saquejada i cremats els objectes de culte el 22 de juliol de 1936,⁷⁵ l'edi-

72. Pujol González (2002), p. 92.

73. Bricall (1979), vol. II, p. 280.

74. AMHP, Llibre d'Actes núm. 27, 17-V-1937, p. 16.

75. Es pot trobar una narració de com es van produir aquests fets a: Montserrat (2006), p. 191-193.

fici va quedar buit i sense ús. Se'n feu càrrec l'Ajuntament fins al 5 d'abril de 1937, en què en sessió plenària «s'acordà per unanimitat cedir al Sindicat Agrícola d'aquest poble l'edifici de l'ex-església». S'estipulà un lloguer de 150 pessetes anuals i s'imposà com a condició que «el Sindicat Agrícola no podria utilitzar la part dreta de l'edifici o sia el que havia estat sagristia més el tros que continua, ja que l'Ajuntament se'l reserva per propi ús. Les obres que es tinguin de fer per deixar en condicions l'edifici aniran a càrrec del Sindicat Agrícola el qual les podrà descomptar del lloguer a satisfer».⁷⁶ Segons Josep Montserrat, «a la part davantera de l'actual altar major s'hi construí un envà de tres o quatre metres d'alçada que tancava el recinte, per convertir-lo en una sitja per guardar-hi cereals. També en altres espais del temple hi havia dipositades, per comercialitzar, matèries per a l'agricultura, carbó per les cuines, alfals per al bestiar i altres productes d'ús habitual al poble».⁷⁷

Un altre edifici que utilitzà el Sindicat Agrícola, segurament ja des del moment mateix de la seva constitució, l'agost de 1936, va ser la casa i els locals annexes a la mateixa propietat d'Aureli Roviralta Puigventós, el qual a l'inici de la Guerra Civil es va veure obligat a abandonar la població i a amagar-se per por de represàlies. Les seves propietats foren ocupades pel Sindicat i, en una de les façanes de la seva casa, s'hi va esgrafiar un rètol amb les paraules: «Sindicat Agrícola – Hostalets de Pierola».⁷⁸

Finalment, a l'inici de 1937 el Sindicat d'Agricultors Rabassaires també va procedir a la confiscació i l'ocupació de l'edifici del Casal Català, seu de la Unió Regionalista Hostaletenca. D'aquesta manera aquell local va passar a ser utilitzat, si no directament pel Sindicat Agrícola, si per alguna de les organitzacions que es movien en la seva òrbita.⁷⁹

EPÍLEG

Per raons òbvies, aquest Sindicat Agrícola dels Hostalets de Pierola va tenir una vida molt efímera. El dia 23 de gener de 1939 l'entrada de

76. AMHP, Llibre d'Actes núm. 27, 5-IV-1937, p. 11.

77. Montserrat (2006), p. 194.

78. Montserrat (2006), p. 186-187 i 194-195.

79. En una carta signada a Hostalets el 3 de gener de 1937, el president del Sindicat de Rabassaires, Josep Fajardo (UGT), exposava que «s'ha vist obligat a incautar-se del edifici nomenat Casal Català» per al millor desenvolupament del Sindicat (FDFV, Papers Cooperativa).

les tropes de l'exèrcit franquista als Hostalets de Pierola posà punt i final a les seves activitats i, de retop, a les desenvolupades fins al 1936 per l'antiga Cooperativa Agrícola. El local d'aquesta societat va ser clausurat. Ocupat per la Falange, s'utilitzà també com a seu de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos,⁸⁰ la qual al seu torn es féu càrrec del trull que fins al 1936 havia gestionat l'antic Sindicat Catòlic Agrícola.

Què va passar amb les associacions que s'havien constituït a redós de la Cooperativa Agrícola? El Foment Republicà va desaparèixer i la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre va ser absorbida per l'antiga Germandat de Sant Sebastià amb la intervenció de l'alcalde Joan Blanch Dobon, el qual, d'acord amb la nova situació, va expressar «que vería con suma satisfacción la fusión de ambas mutualidades al fin de demostrar un espíritu de concordia, norma primordial para lograr con la cooperación benévola de todo el pueblo el engrandecimiento de la Mutualidad».⁸¹

Atès el nou ordre de coses, al voltant del solar i l'edifici de la Cooperativa quedava pendent de resoldre una qüestió important: la titularitat de la propietat. Amb la societat propietària desmembrada i les seves activitats suspeses, els deutes contrets durant els anys vint amb el proveïdor tarragoní d'inputs agrícoles Joan Pallarès, ara pesaven sobre el local com una espasa de Dàmocles que no va trigar gaire a caure-li a sobre.⁸² En el balanç efectuat el febrer de 1936 els gèneres existents superaven en valor els deutes, i sembla que a la fi de la Guerra Civil les mercaderies que quedaven al magatzem de la Cooperativa encara haurien pogut permetre pagar el deute,⁸³ però després de l'entrada de les tropes franquistes a la població els gèneres existents al propi local i als altres ocupats durant la Guerra (can Roviralta i església) van anar desapareixent fruit de l'apropiació que en feren alguns particulars.⁸⁴ Un inventari de la Cooperativa del 28 de juny de 1937 xifrava l'import que faltava per pagar a Joan Pallarès en 28.420 ptes. (que es comptaven pagar amb anualitats proporcionals fins al 1944) i el valor de l'edifici de la Cooperativa es calculava en 67.752,20 ptes.⁸⁵ Amb l'edifici hipotecat al seu favor i la sen-

80. Pujol González (2002), p. 66.

81. L'acta porta la data de 28 de gener de 1940. AMHP, Fons Germandat de Sant Sebastià, en curs de classificació.

82. *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1984, p. 40.

83. IFDFV, Papers Cooperativa, Balanç de 3-II-1936.

84. Segons relata un testimoni.

85. FDFV, Papers Cooperativa, Balanç de 28-VI-1937.

tència judicial favorable, l'any 1944 el local i el terreny de la Cooperativa passà a ser propietat del comerciant tarragoní.⁸⁶

A partir d'aleshores s'inicià un procés de progressiva degradació de l'edifici per falta de manteniment. Al final de 1976 o al principi de 1977 es desplomà parcialment la teulada, fet que fou aprofitat pel propietari per sol·licitar la declaració de ruïna, que li va ser concedida per l'Ajuntament dels Hostalets el 26 de gener de 1977. Immediatament es procedí a l'enderroc. Els esforços per evitar-ho dels antics socis i fills dels antics socis (constituïts en comissió gestora per a la recuperació del patrimoni de la Cooperativa) van ser infructuosos.⁸⁷

D'altra banda, la victòria de l'exèrcit de Franco en la Guerra Civil i el canvi de règim polític que se'n derivà també van tenir conseqüències sobre les organitzacions dretanes hostaletenques que havien funcionat abans de 1936. El Casal Català de la Unió Regionalista Hostaletenca, que havia estat confiscat el 1937, recobrà, després del gener de 1939, la independència. Però no cal dir que va haver de renunciar a una part important de la seva idiosincràsia i que fou completament eliminada qualsevol connotació catalanista de les que havia tingut abans de 1936. El nom adoptat per l'organització, «Casino Nacional», és ben eloqüent del canvi de tarannà.⁸⁸

En definitiva, el gener de 1939, es clogué un llarg capítol en la història de la vida associativa dels Hostalets de Pierola, a la vegada que se n'obrí un de nou, completament diferent del que hem intentat historiar en les planes precedents.

86. Pujol González (2002), p. 95.

87. Pujol González (2002), p. 68-71.

88. Arxiu del Casal Català. En el registre del Govern Civil consta una denominació lleugerament diferent: «Centro Nacional» [Solà Gussinyer (1993), p. 448].

BIBLIOGRAFIA

- BALCELLS, Albert (1968): *El problema agrari a Catalunya (1890-1936). La qüestió rabassaire*. Barcelona, Nova Terra.
- BALCELLS, Albert *et al.* (1996): *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BRICALL, Josep Maria (1979): *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939)*, 2 vol. Barcelona, Edicions 62.
- CASTILLO, Juan José (1979): *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesinado en España (La Confederación Nacional Católico-Agraria, 1917-1942)*. Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- CUESTA, Josefina (1978): *Sindicalismo católico agrario en España (1917-1919)*. Madrid, Narcea.
- GAVALDÀ, Antoni; i SANTESMASES, Josep (1993): *Història economico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*. Valls, Institut d'Estudis Vallencs.
- GAVALDÀ, Antoni (2005): *Josep M. Rendé i Ventosa*. Valls, Cossetània Edicions.
- GAVALDÀ, Antoni (2007): *El batec periodístic d'un dirigent cooperativista català. Josep Maria Rendé i Ventosa*. Valls, Cossetània Edicions.
- GIRALT RAVENTÓS, Emili (1965): «El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936», *Revista de Trabajo*, núm. 7, separata.
- GUTIÉRREZ POCH, Miquel (1985): «La fil·loxa a l'Anoia (1878-1900). Contribució a l'estudi de la crisi agrària de finals del segle XIX a Catalunya», *Estudis*, núm. 1, p. 23-36.
- IGLÉSIES, Josep (1968): *La crisi agrària de 1879/1900: la fil·loxa a Catalunya*. Barcelona, Ed. 62.
- IGLÉSIES, Josep (1972): *Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada*. Igualada, CECI.
- MAS, Joseph (1919): *Nota Històrica de la Capella dels Hostalets de Pierola ara església parroquial de Pierola y Hostalets*. Barcelona, Llib. i Tip. Catòlica Pontificia.
- MAYAYO, Andreu (1995): *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*. Catarroja-Barcelona, Afers.
- MONTSERRAT VALLS, Josep (2006): *Els meus records*. Els Hostalets de Pierola, Ajuntament.
- MUÑIZ, Lorenzo (1924): *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Diciembre de 1924*. Madrid, Ministerio de Fomento, Dirección General de Agricultura y Montes, Establecimiento Tipográfico Nieto y Compañía.
- PLANAS, Jordi (2006): *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*. Girona, Universitat de Girona-Documenta Universitaria.
- POMÉS VIVES, Jordi (2000): *La Unió de Rabassaires: Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PUJOL ANDREU, Josep (1984): «Les crisi de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935», *Recerques*, núm. 15, p. 57-78.
- PUJOL GONZÁLEZ, Maite (2002): *Cooperativa Agrícola dels Hostalets de Pierola*. Treball de Recerca de Batxillerat presentat a l'IES Guinovarda.

- SAUMELL SOLER, Antoni (2002): *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*. Tarragona, Diputació de Tarragona.
- SOLÀ GUSSINYER, Pere (1993): *Historia de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de la seva demarcació*. Barcelona. Generalitat de Catalunya.
- TÉRMENS SAMSÓ, Josep; i VALLS JUNYENT, Francesc (1991): «Pierola», a TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: *Història de les comarques de Catalunya. Anoia*. Manresa, Edicions Parcir, vol. II, p. 119-139.
- VALLS JUNYENT, Francesc (1996): *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILANOVA, Mercè (2005): *Atles electoral de la segona República a Catalunya*, 2 vol. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.